

Információs szabadság és szellemi szabadság dán könyvtárakban*

A dán népkönyvtárak története több mint százötven évre tekint vissza, s ez az idő egybeesik a nagy társadalmi változások korával is. Úgy lehetne összefoglalni, hogy ekkor kezdődött a dán demokrácia. Ekkor valamennyi társadalmi réteg képviselőit polgároknak tekintették – nem királyi alattvalóknak. Kicsit túlzás azt állítani, hogy minden társadalmi réteg képviselőit, hiszen a nők csak 1915 után kaptak választójogot; valamint más csoportok, mint a magukat önállóan ellátni nem tudók, szintén kiestek a választók köréből. Az alapötlet az volt, hogy vagyontól és rangtól független módon lehessen választani, sőt, évekkel később a nők, a szolgálók és a munkaképtelen öregek is választhattak.

A tájékozottság volt a feltétele annak, hogy valaki tagja lehessen egy demokratikus társadalomnak. Ezért nagy változások indultak el a tájékoztatás fejlesztésének irányába, és itt nem csak a könyvtárakra kell gondolnunk, hanem a tájékoztató szervezetekre is, melyek létrejöttéről, működéséről még hallani fogunk.

Miután ez már rég elfogadott tény, az 1800-as évek óta, nem igazán gondolunk rá a mindennapokban. Nincs már miért harcolnunk, és ez nagy probléma, sőt, még nagyobb probléma is lehet. Ezt egy későbbi példával kívánom majd megvilágítani.

Különösen akkor, amikor külföldi kollégákkal találkozunk, fogalmazódik meg bennünk együttesen a gondolat, hogy nekünk a tájékoztatási rendszerek által, melyek között ott vannak a könyvtárak is, birtokunkban van egy közös erő. A ti látogatásotok is gondolatot ébresztett bennünk. Érdeklődésetek a könyvtárak szerepéről az

információ- és szólásszabadság területén azt jelentette számunkra, hogy ez a szerep nem is annyira magától értetődő. Abban a formában biztos nem, hogy a könyvtárak lennének ennek a munkának a kizárólagos központi irányítói.

Azok, akik ott voltak Dániában, emlékezhetnek a FAIFE-nél tett látogatásunkra, melynek vezetője akkor *Jan Ristarp* volt. Az iroda még mindig Dániában van, a vezetőjét most *Susanne Seidelin*nek hívják. A FAIFE elnevezés a *Free Access to Information and Freedom of Expression* jelöli. Ez a szerv a könyvtárosok nemzetközi szervezetének, az IFLA-nak (*International Federation of Library Associations*) a bizottsága és irodája. A dán egyesület nagyon aktívan tevékenykedett 1997-ben a szervezet alapítása körül, ezért helyezték a központot Dániába. A központi iroda felállítását a svéd kormány is nagymértékben támogatta a SIDA fejlesztési szervezeten keresztül.

A FAIFE munkájának előzménye az ENSZ nyilatkozata az emberi jogokról, melyben az áll: mindenkinek jogában áll saját véleményt alkotni s azt olyan módon kifejezni, ahogyan azt kívánja.

A FAIFE egyik fontos feladata az információgyűjtés és éves beszámolók készítése, amelyekben olvasni lehet a szólásszabadság körülményeiről a világ egyes országaiban. Csak azon országokról készülnek jelentések, ahol különösen problémás a szólásszabadság helyzete. Létezik egy érdekes beszámoló a dán szólásszabadság helyzetéről is. A világ minden országában született jelentés a könyvtárakról és a szellemi szabadságról, valamint az internetes cenzúráról.

A FAIFE javaslatot tesz felszólalásokra, melyeket az IFLA találkozóin terjesztenek elő, ilyen módon hangsúlyt fektetve a problémákra, melyek a világ országaiban merülnek fel. Ezen folyamatok által fejthetik ki hatásukat a nemzeti politikusokra és döntéshozókra.

A FAIFE akkor reagál a történetekre, amikor különleges szituációk merülnek fel, ahol az információ szabad áramlását akadályozták. Egy példa erejéig megemlíteném Franciaországot, ahol a helyi szélső jobboldal politikusai megkísérelték cenzúrázni a könyvtárak könyvbeszerzését. Ez

---

* Elhangzott 2003. október 18-án Szegeden a Somogyi-könyvtárban, az információs szabadságról rendezett konferencián. (Előzményét lapunk decemberi számának Napló rovatában közöltük.)

igen extrém szituáció volt, mégsem egyedülálló. Még Dániában is találhatunk példát arra, hogy politikusok időről időre megpróbálják visszaszorítani a könyvtárak vásárlását bizonyos könyvekre kiterjedően, amiket nem szeretnek. A FAIFE jelentős tevékenysége a koszovói könyvtárviszonyokról szóló jelentés, valamint az afganisztáni könyvtárak átépítésében való részvétel.

A múlt évben a glasgow-i nemzetközi könyvtáros találkozón elfogadtak egy nagyon fontos rendeletet a könyvtárak információs szolgáltatásairól és a szellemi szabadságról. Ez lett az ún. glasgow-i rendelet. Formailag az ENSZ-okmányokra hasonlít. Nem sokban különbözik egy hasonló IFLA-redelettől 1999-ből, amely, ha jól sejtem, megtalálható magyar fordításban az interneten.

A rendelet főbb pontjai a következők:

1. A könyvtárak és az információs központok lehetővé teszik az információkhoz való hozzájutást.

2. A könyvtárak és az információs központok segítik a fejlődést, védik a szellemi szabadságot, segítenek a demokratikus értékek terjesztésében, és biztosítják az univerzális polgári jogokat. Ezért kötelező biztosítani a könyvtárhasználóknak a megfelelő adatállományhoz való hozzájutást a korlátozás minden formája nélkül, valamint a cenzúra mellőzésével.

3. A könyvtáraknak és az információs központoknak be kell szerezniük és hozzáférhetővé kell tenniük az anyagok lehető legnagyobb választékát, hogy abban a társadalom polaritása visszatükröződjön. A könyvtári anyagok kiválasztása csakis szakmai döntési folyamatok eredményeképpen jöhet létre, politikától függetlenül, morális és vallásos álláspontok mellőzésével.

4. A könyvtáraknak és az információs központoknak rendelkezésre kell bocsátaniuk mindenféle töredékes anyagot és hozzáférhetővé kell tenniük minden használó számára. A diszkriminációnak semmilyen formája nem juthat kifejezésre, sem faji, sem nemzeti alapon, sem a politikai hovatartozás miatt.

5. A könyvtáraknak és az információs központoknak meg kell őrizniük az egyéni használók adatainak anonimitását és bizalmasságát, akár egy információról van szó, amit a használó keres vagy kap, akár a könyvtár állományában lévő anyagok kölcsönzésekor és használatakor megadott adatokról, amelyeket más szervezetek továbbíthatnak.

Megfelel a könyvtárak személyzete ezeknek a feltételeknek? Megfelelnek a helyi politikusok ezeknek az elvárásoknak? És a könyvtárhasználók tisztában vannak ezekkel az alapelvekkel?

Az első kérdésre a legtöbb dán minden bizonnyal határozott igennel felelne. Az viszont kevésbé biztos, hogy a politikai döntéshozók megakarnak felelni az említett alapelveknek. És ami a lakosság tájékozottságát illeti, az már inkább behatárolható. Hiszen az nem sokat segít rajtunk, hogy hozzáférhetünk minden anyaghoz, ha nem ismerjük ennek a lehetőségeit. Dániában a lakosság hetven százaléka használja a könyvtárakat. Ebből következik, hogy van egy bizonyos harminc százalék, amelyik nem használja. Ez viszonylag jó adat nemzetközi szinten, de nem lehet megnyugtató a számunkra, ha állandóan nem törekszünk arra, hogy ez az arány javuljon.

Az egyik lehetséges csoport, akik felé szeretnénk nyitni, azok a fiatalok, akik kikerülnek az oktatási rendszerből, nem tanulnak tovább. Itt érdekes megjegyezni, hogy a munkanélküliek sem túlságosan érdeklődnek a társadalom szabadidős foglalkoztatási ajánlatai iránt, és ez sajnos a könyvtárhasználatukra is jellemző.

Nagyon nehéz megnyernünk a bevándorlók csoportját is. Körülbelül a lakosság hat százaléka nem dán, de menekültként, bevándorlóként vagy ezen csoportok leszármazottjaként itt lakik. Az ő esetükben nyelvi problémákkal, esetleg az olvasás hagyományának hiányával kell szembenéznünk. A mi könyvtárainkban nem nagyon található a skandináv nyelveken vagy a fő világnyelveken – mint az angol, német, francia – kívül más idegen nyelvű könyvek. Kevés az olyan képzett munkatársunk is, aki segítene az olvasóknak a különböző keresett anyagok megtalálásában. Számos országban, ahonnan a bevándorlók érkeznek, egyáltalán nincs hagyománya az olvasásnak a lakosság széles köreiből, és nincs kiépített könyvtárhálózat sem. Hogy ennek ellenére sok embert tartunk könyvtárhasználóként nyilván, az annak köszönhető, hogy nagy figyelmet fordítunk a kínálatunk ismertetésére. Például könyvtárlátogatást szervezünk az iskolásoknak a helyi könyvtárakban. Annak ellenére, hogy minden iskola rendelkezik saját könyvtárral, fontosnak tartjuk, hogy megismerjék a közkönyvtárakat, hogy azokat használják szabadidejük eltöltésére, vagy hogy látogassanak el oda akkor is, amikor már nem járnak iskolába.

Az általános iskolás korosztállyal úgy vesszük fel először a kapcsolatot, hogy minden gyermek, amikor betölti a második életévét, kap tőlünk egy kis üdvözetet. Ekkor gyakorlatilag meghívjuk őket szüleikkel együtt a könyvtárba. A helyi bank támogatásával kis könyvajándékkal is kedveskedünk nekik. Az idősebb korosztály azon tagjai, akik mozgási nehézségeik miatt akadályoztatva vannak a könyvtár látogatásában, telefonon rendelhetnek könyvet a könyvtárból, és megbeszélhetik a könyvtárossal, milyen könyv kölcsönzésére gondoltak. Ezután házhoz szállítjuk nekik a kiválasztott könyveket. A korlátozottan látók számára hangoskönyveket és újságokat kölcsönzünk. A helyi újságot, mely nálunk hetente egyszer jelenik meg, kazettára mondjuk, és így az is kölcsönözhetővé válik. Természetesen ez a szolgáltatásunk is ingyenes, mint ahogy a normál könyvtárhasználat is az.

Szerintünk nagyon fontos az, hogy a könyvtárak PR-je életképes legyen. Ismerteknek kell lennünk a helyi társadalom számára, ezért fontosnak tartjuk, hogy minimum hetente egyszer megjelenjen valami rólunk a helyi sajtóban.

A FAIFE határozatában nem csak könyvekről, hanem az információs anyagok minden formájáról szó van. Itt először is az internetre kell gondolnunk. Számos adatbázis túl drága ahhoz, hogy magánemberként megvegyük, ezért nagyon fontos, hogy ezekhez a könyvtárakban hozzáférhessünk. Sajnos ismert tendencia, hogy a könyvtáraknak is korlátozniuk kell ezen adatbázisok megvásárlását az anyagi lehetőségek behatároltsága miatt.

Az egyéb anyagok, amiket szintén kötelessége egy könyvtárnak beszerezni és ugyanúgy művészeti élményt nyújtanak, a megismerés lehetőségét kínálják, mint a könyvek, azok a zenei és képzőművészeti alkotások, filmek. A dán könyvtárak felszereltsége zenei téren nagyon jó, de a képzőművészetek terén még mindig van mit fejleszteni. Itt megemlíteném a videóanyagunkat, különösen a szakmai témájú művészfilm-gyűjteményünket. Sajnos meg kell állapítanom, hogy ezek a filmek messze nem állnak olyan mennyiségben rendelkezésünkre, mint a könyvek.

Az az érdekes helyzet állt elő, hogy megnőtt az érdeklődés a könyvek iránt azokban a könyvtárakban, ahol színesítettük a kínálatot. Éppen a zene volt az, ami a különösen fiatal kölcsönzőket olvasókká tette. Lyngbyben 1963-ban nyitottuk

meg a zenei részleget, 1969-ben a képzőművészeti alkotásokat kölcsönző részleget. Mindkét új részleg nyitása az olvasók számának nagymértékű növekedését idézte elő.

Az irodalom területén az a legfontosabb kérdés, hogy jóváhagyunk-e minden megjelenési formát. Figyelembe kell vennünk a minőségi követelményeket és a mennyiségi korlátokat. Van olyan könyvek, amelyek igen speciálisak, csak egy nagyon behatárolt olvasókörhöz szólnak. Fennáll annak a veszélye, ami a tévével, rádióval kapcsolatban bekövetkezett: a populárisabb könyvek el fogják vinni a teljes anyagi keretet.

A ritka, kis példányszámú könyvek, amelyeket mi smalloknak nevezünk, mind nehezebben lesznek hozzáférhetőek, ha csak a legnagyobb könyvtárak tudják őket beszerezni. A valóságban természetesen egészen speciális kötelezettséget érzünk azon könyvek iránt, amelyeket csak nagyon kevesen fognak elolvasni. Persze e könyvek kapcsán sérül a szólásszabadság, ha nincsen olvasópiacuk. Nagyon sok könyv nem is látná meg a napvilágot, ha kiadjuk számára nem lenne biztosítva a könyvtárak kötelező példányvásárlása.

Az internet egyfajta aranybánya az információknak, és sokaknak nagy segítséget jelent. A könyvtárak, azzal, hogy biztosítják mindenki számára az internet-hozzáférést, lehetővé teszik a lakosságnak, hogy követni tudja a világ eseményeit. A dán lakosság hetven százaléka vagy otthon, vagy a munkahelyén hozzájut az internethez. A maradék a könyvtárakhoz fordul. De sajnos egy dolog hozzáférni, és egy teljesen másik használni. Sokaknak szükségük van oktatásra, útmutatásra, hogy használni tudják. Az internetes oktatást a könyvtárak vagy saját maguk oldják meg, vagy kiadják ehhez értő vállalkozásoknak. Mindenesetre a legtöbb könyvtár megtalálja erre a számára megfelelő megoldást.

Az útmutatásnál sokkal nehezebb megtalálni azt, amit keresünk, eldönteni, hogy a fellelt információk hitelesek-e. Amikor az adatmennyiség óriási, az a művészet, hogyan találjuk meg a megfelelő korlátozást. Korábban a könyvtárosok segítettek nekünk a nagy kínálatból kiválasztani a megfelelő könyvet, ma már ez a gyakorlat elévülni látszik. Most inkább arra van szükség, hogy az internetes adatok kiszűrésében segédkezzenek. Azon fáradozunk, hogy a forrás kritikája témában oktassunk. A keresőprogramok persze nagy

segítséget jelentenek, de tudnunk kell segíteni az olvasónak abban, hogy megtalálja ott a keresett anyagokat. A könyvtárosoknak legalább azoknak kell tudniuk segíteni, akiktől távol áll az internet világa. Pontosan úgy, ahogy azoknak segítettünk, akiktől távol állt a könyvek világa.

Az utóbbi időkben nagy tiltakozást váltott ki az internetes filter használata. Hiszen nem túl jó, ha a könyvtárakban pornóoldalakot lehet nézegetni. A dán könyvtárak szervezete ennek ellenére ellenzi a filter használatát. Nem azért, mert azt szeretnék, hogy a gyerekek tudjanak pornóoldalakot nézegetni, hanem azért, mert egy filter hasznos információkat tartalmazó oldalakat is kizárhat. Például azok a filterek, amelyek a meztelenséget tartalmazó oldalakhoz való hozzáférést tiltják le, letiltanak egy úszóverseny eredményhirdetését tartalmazó képes riportoldalt is. Mégis elfogadom, hogy dolgoznak a probléma megoldásán.

A könyvtárak információnyújtási kötelezettsége nem kizárólag a kölcsönzendő anyagokra vonatkozik. Azt is értjük alatta, hogy lehetőséget kell biztosítaniuk a polgároknak demokratikus jogaik gyakorlására. Ebben a tekintetben pedig nagyon fontos az, hogy követni tudják a politikai döntési folyamatokat, vagyis, hogy hozzáférhessenek azokhoz az anyagokhoz, amelyek alapján a politikai döntéshozók döntéseiket hozzák.

A lyngbyi könyvtárban nekünk van egy önkormányzati hírekről informáló sarkunk. Itt mindenki elolvashatja azokat a döntéseket, amelyeket az önkormányzat hozott. Azok a határozatok is olvashatók itt, amelyek zárt ülésen keletkeztek és a határozathozatalt megelőző jelentések, véleményezések is. Habár létezik egy nyilvánosságról szóló törvény, amely szerint mindenkinek jogában áll ismerni a politikai döntések hátterét, a polgároknak csak akkor van reális esélyük érvényesíteni ezen jogukat, ha ismerik azokat a háttér-információkat, amelyek a döntésekhez vezetnek. Nálunk igencsak nagy az igény erre a szolgáltatásra.

Bebizonyosodott, hogy nem elegendő kirakni a fontos döntéseket, papírokat az önkormányzat hivatalában. Oda az emberek nem térnek be olyan szívesen, mint a könyvtárakba, s nincs is olyan hosszú nyitvatartási idejük, mint a könyvtáraknak. Ezen kívül a könyvtárak munkatársai elfogulatlanul segítenek megérteni a különböző dokumentumok nehézkes szövegét, hiszen egyes dokumentumok nyelvezete nagyon szakmai, ezért

nem könnyű őket értelmezni. Annak ellenére, hogy a könyvtárak is állami intézmények, az a jó hírünk, hogy mi pártoktól függetlenek vagyunk.

A társadalom informálásába beletartoznak az állami és az Európai Unióval kapcsolatos iratok is. Folyamatos vita folyik arról, milyen mértékben hozzuk nyilvánosságra az EU munkáját. Nagyon jó lenne, ha nem minden arról szólna, hogy nekünk miért lesz jobb, hanem egy kicsit arról is, hogy mi hogyan tudunk egy jobb, közös európai fejlődésben segédkezni. Úgy vélem, az uniós hivatalok nem mindig kezelik életszerűen a problémákat, ezért a lakosság úgy találhatja, hogy nem elég nyitottak. Ez teszi szükségessé, hogy a mi tájékoztató szervezeteink átvegyék a feladatot, felvilágosítást nyújtsanak az európai viszonyokról, úgy, mint ahogy a dán viszonyokkal kapcsolatban teszik. Amikor már Magyarország is EU-tag lesz, ez lehet az együttműködés egyik területe.

Eddig azokról a feladatokról beszéltem, amelyek a könyvtárak kötelezettségeihez tartoznak, s amelyeket többé-kevésbé teljesítenek is. Végeztül szeretnék egy pár olyan lehetőséget megemlíteni, amikor a könyvtárak találkozónak adhatnak helyet. Nagyon sok könyvtárnak jó adottságai vannak vitaestek szervezésére. Például lehet vitaestet szervezni a társadalmi fejlődésről, amelyen a helyi politikusok beszélgethetnek a lakossággal. Hiszen mi képviselné jobban a könyvtár érdekeit, mint az, hogy használóinak lehetőséget biztosítson a helyi politikusokkal, a kulturális bizottság tagjaival való találkozásra? Természetesen a könyvtárak ilyen jellegű rendezvényei együttműködésben valósulnak meg a helyi információs egyesületekkel, civil szervezetekkel.

Egyes könyvtárak rendelkeznek olvasói tanáccsal. Ez nem amolyan önkormányzat, hanem inkább háttér-csoport, ahonnan a könyvtár vezetősége új ötleteket kaphat, és inspirációkat a könyvtár számára megvásárlásra kerülő anyagok kiválasztásához. Sosem merült fel semmilyen olyan félelem, hogy az olvasói tanács korlátozni próbálná a könyvtárat a könyvállomány szabad kiválasztásában. Az olvasói tanács inkább a kínálat szélesítésében érdekelt. Nekik az is érdekükben áll, hogy könyvtárosi szolgáltatást létesítsenek a ritkábban lakott területeken. És persze ez az olvasói tanács jó lobbicsoport, ha fel kell lépni a helyi politikusokkal szemben.

Remélem, hogy előadásommal sikerült valamilyen szintű felvilágosítást adnom hallgatóságom-

nak a dán könyvtárak igyekezetéről, és arról, hogyan felelnek meg a FAIFE rendelkezéseinek, amikor a helyi működésről esik szó. És reméljük, elegendő erőfeszítéseket teszünk az olyan országok támogatására, ahol még mindig létezik cenzúra, amit mi úgy nevezünk: „egy város Oroszországban”. Igen, ez egy teljesen más probléma. Mindenesetre nagy nemzetközi erőfeszítést és szoros együttműködést igényel a könyvtárak és szervezeteik között.

Flemming Thøgersen

Egy csodatevő festmény és története

Az Ír Madonna hazatér*

„Ne féljete! Mert nagy örömet adok tudtul Néktek és majd az egész népnek.

Ma megszületett a Megváltótok, Krisztus az Úr, Dávid városában.”

Lukács, 2. 10–11.

2003. október 11–12-én *Pápai Lajos* győri püspök látogatott kis küldöttség élén Írországra, becses ajándékot hozva magával. Annak a festménynek a másolatát, amelyet Walter Lynch ír püspök menekített magával száműzetése idején, 1655-ben Magyarországra. A püspök Brüsszelen keresztül utazva érkezett Győrbe, ami annak idején szabad királyi város volt és püspöki székhely.

A Szűzanyát és a Kisdéd Jézust ábrázoló festmény különleges értékű relikvia. Története és csodatevő ereje egészen különös, egyben megindító. Ritka szép bizonyítéka és különleges példája a „világegyház” működésének. Nagy értékű relikviája az *ír és a magyar katolikus egyháznak*, a gondviselés példjaként és szolgálatában.

A kép történetéhez hozzátartozik, hogy elmenekítője, Walter Lynch, a teológia doktora, egyház- és polgári jogban egyaránt jártas, nagy tehetségű és kiváló képzettségű férfiú volt. Család-

*A megbocsátó Madonna – Miasszonyunk Katedrális, Győr

Our Lady of Consolation – Donnellycarney, Dublin és Loughrea, Galway

(2003. október 11–12.)

ja Galway előkelőségei közé tartozott, és egészen Cromwell érkezéséig prominens vezetőket adott a városnak és környékének. Hithű katolikusok és jó hazafiak voltak, akik a cromwelli fordulat után elűzettek és szétszórattak, vagyonukat elkobozták. Az akkor már püspöki rangú Walter Lynch személyes tárgyai és a festmény kivételével minden holmiját – így nagy értékű és gonddal válogatott könyvtárát is – hátrahagyva menekülni kényszerült.

Lynch különlegesen igényes neveltetésben részesült, filozófiai és humán tanulmányait a lisaboni Ír Kollégiumban végezte, majd teológiát tanult, ebből doktori fokozatot Párizsban, a Sorbonne-on szerzett. Miután visszatért Galwaybe, már a myrai Szent Miklósról (a tengerészek védőszentjéről) elnevezett templom előjárói közé sorolták, fiatal kora ellenére. A katolikus és anglikán egyház közötti ellentétektől sokat szenvedett a közösség, ami nem egyszer vérontáshoz is vezetett, ezért úgy határozott, hogy jogi tanulmányokat folytat, és visszautazott Párizsba ismereteit tökéletesíteni. Nagy tehetségű jogász és szónok lett belőle.